

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ ศึกษาปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีโรงงานอุตสาหกรรมอยู่ใจกลางชุมชน โดยอ้างอิงปัญหาชุมชนใน 4 ช่วง คือ ปัญหาช่วงบุกเบิก ปัญหาช่วงขยายตัว ปัญหาช่วงการปรับเปลี่ยน และปัญหาช่วงสร้างเครือข่ายซึ่งในแต่ละช่วงมีปัญหาที่แตกต่างกันตามระดับของปัญหาทางสังคม ชุมชนที่ประสบปัญหาเรื่องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่นอกเขตชลประทานทั้งด้านการเกษตรมาเป็นกรณีศึกษา (Case Study) และศึกษาโดยเลือกแบบเจาะจง จำนวน 3 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านแลง ชุมชนบ้านแก่ง และชุมชนบ้านตะพง

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาจากการสัมภาษณ์ สังเกตการณ์ใน 3 ชุมชน ในประเด็นการศึกษาปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน และทำ Focus group โดยมีกระบวนการดำเนินการวิจัยดังนี้

- 3.1 พื้นที่ทำการวิจัย
- 3.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
- 3.3 วิธีดำเนินการวิจัย
- 3.4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- 3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1. พื้นที่ทำการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดพื้นฐานของปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนในพื้นที่ชุมชนเขตเมือง จังหวัดระยองใน 3 ชุมชน ซึ่งอยู่นอกเขตพื้นที่ชลประทาน ประกอบด้วย ชุมชนบ้านแลง ชุมชนบ้านแก่ง และชุมชนบ้านตะพง ทั้ง 3 ชุมชน มีลักษณะพื้นที่และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติแบบเดียวกัน การศึกษาค้นคว้านี้เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และการปรับตัวให้เข้ากับสภาพปัญหาของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

3.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายในการสำรวจตามลักษณะปัญหาที่กระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน คือ ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติจำนวน 3 ชุมชน เพื่อสะท้อนให้เห็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตอย่างแท้จริง โดยแบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1) กลุ่มบำรุงดินจำนวน 2 กลุ่ม คือ

(1) กลุ่มที่ใช้ปุ๋ยเคมี

(2) กลุ่มที่ใช้ปุ๋ยคอก

2) กลุ่มบุคคลที่มีที่ดินทำกินอยู่นอกเขตชลประทาน

ผู้ศึกษาทำการศึกษาเฉพาะกลุ่มที่มีพื้นที่นอกเขตชลประทานเท่านั้น และเป็นเขตพื้นที่ที่ติดกับป่าสงวนแห่งชาติ เช่น ป่าสงวนบ้านกะเจด ป่าสงวนบ้านเพ ป่าสงวนบ้านแกลง ซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 28,000 ไร่

3) กลุ่มผู้นำชุมชน ผู้รู้ และคนในชุมชน

3.3 วิธีดำเนินการวิจัย

ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอันเกี่ยวกับที่ดินทำกินซึ่งเป็นพื้นที่ป่า ภูเขา มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น การทำนา การทำสวน การทำไร่ การเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ดังนั้น การศึกษาจึงมุ่งเน้นเฉพาะการทำนาและทำสวนมากกว่าอาชีพด้านอื่น ๆ โดยอาศัยข้อมูลจากชุมชนเป็นหลัก มีรายละเอียด ดังนี้

1 ผู้วิจัยเข้าไปศึกษาชุมชน โดยมีประเด็นการศึกษาในแต่ละครั้ง ดังนี้

ครั้งที่ 1 สำรวจชุมชนโดยการศึกษาจากความเป็นไปของ 3 ชุมชน ด้านสภาพแวดล้อม ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ความเสื่อมสภาพของทรัพยากรธรรมชาติ

ครั้งที่ 2 เข้าไปสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ศึกษาโดยวิธีการเจาะจง (Purposive Sampling) และเจาะจงในระดับลึก (In-depth Interview) กับกลุ่มเป้าหมายในฐานะผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ผู้ศึกษาจะใช้วิธีการเข้าศึกษาเพื่อเข้าถึงข้อมูลที่แท้จริงทั้ง 3 ชุมชนโดยวิธีการ ดังนี้

1) วิธีการสังเกต ด้วยวิธีการเข้าไปในชุมชนอย่างไม่เป็นทางการเพื่อสังเกตวิถีชีวิตชุมชนและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติทั้ง 3 ชุมชนแล้วนำมาประมวลปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน

2) วิธีการสัมภาษณ์ เป็นการสัมภาษณ์นักปราชญ์ชุมชน ผู้นำชุมชน เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานการใช้ที่ดิน ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน

ครั้งที่ 3 ผู้วิจัยและผู้ช่วยผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูลการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเกี่ยวกับที่ดินด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus group Discussion) โดยแบ่งออกเป็นรายละเอียด ดังนี้

1. จัดกิจกรรมกลุ่มในชุมชนตะพง เพื่อศึกษาข้อมูลปัญหาของการใช้ที่ดินจากชาวชุมชนตะพงด้านผลกระทบต่อวิถีชีวิต ประมาณ 5-8 คน
2. จัดกิจกรรมกลุ่มชุมชนบ้านแลง เพื่อศึกษาข้อมูลปัญหาการใช้ที่ดินจากชาวชุมชนบ้านแลงด้านผลกระทบต่อวิถีชีวิต ประมาณ 5-8 คน
3. จัดกิจกรรมกลุ่มชุมชนบ้านแก่ง เพื่อศึกษาข้อมูลปัญหาการใช้ที่ดินจากชาวชุมชนบ้านแก่งด้านผลกระทบต่อวิถีชีวิต ประมาณ 5-8 คน
4. ประมวลกิจกรรมการสนทนากลุ่มและสำรวจชุมชนโดยเข้าชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนและตรวจสอบข้อเท็จจริงที่ได้จากการสนทนากลุ่ม

3.4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษานี้ใช้วิธีการเชิงคุณภาพ (Qualitative perspective) เป็นหลัก เพื่อศึกษาปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งมีผลกระทบต่อวิถีชีวิต และวัฒนธรรมชุมชนในจังหวัดระยอง โดยมีการรวบรวมข้อมูลดังนี้

- ผู้วิจัยเข้าไปในพื้นที่ เพื่อสำรวจสภาพจริงของชุมชนเป็นเบื้องต้น และติดต่อประสานงานกับผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และประชาชน แง่วัตถุประสงค์ วิธีการศึกษา และขออนุญาตเข้าศึกษา

- ผู้วิจัยดำเนินการรวบรวมข้อมูลในพื้นที่และสร้างความคุ้นเคยและความสัมพันธ์ที่ดี (Good Rapport) กับคนในชุมชน และกรรมการองค์กรชุมชน

ประเด็นในการสัมภาษณ์ระดับลึก และการสนทนาได้แก่

1. ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน
  - 1.1 เงื่อนไขอะไรบ้างที่ทำให้เกิดปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน
  - 1.2 ช่วงระยะเวลาที่ก่อให้เกิดปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอยู่ในช่วงใดบ้าง
  - 1.3 เงื่อนไขอะไรบ้างที่ส่งผลให้ชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงตนเอง และมีปัญหาอุปสรรคอะไรบ้าง
2. กระบวนการที่จะขจัดปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนน่าจะมีแนวทางไหนบ้าง
3. ปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนมีปัจจัยอะไรบ้าง

4. ชุมชนที่เข้มแข็งมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนอันเนื่องมาจากปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติหรือไม่อย่างไร และเป็นปัจจัยเงื่อนไขที่สำคัญที่ส่งผลต่อการพึ่งตนเองของชุมชนได้หรือไม่อย่างไร และในด้านไหนบ้าง

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอนต่าง ๆ โดยกำหนดจากกิจกรรมดังต่อไปนี้

- 1) จากการสัมภาษณ์ สังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม
- 2) พุจฉุอย่างไม่เป็นทางการ รวมทั้งแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ของผู้มีประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน และครอบคลุม
- 3) ตรวจสอบความถูกต้องและความตรงของข้อมูลระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูล สำหรับการตรวจสอบการวิเคราะห์ข้อมูล
- 4) เปรียบเทียบข้อมูล (Constant Comparison) จากปรากฏการณ์จึงหาความสัมพันธ์ของแต่ละกลุ่มที่เปรียบเทียบตามขั้นตอนดังนี้
  - (1) เปรียบเทียบสถานการณ์ (Incidents) โดยจำแนกข้อมูลออกเป็นประเภท (Categories) ตามตัวแปรที่กำหนดไว้
  - (2) ประมวลประเภทข้อมูล และคุณลักษณะ (Properties) ข้อมูลเข้าด้วยกัน เป็นการสังสมข้อค้นพบ หรือข้อสรุป ที่ได้จากการเปรียบเทียบเหตุการณ์ในสนามจึงเป็นขั้นเชื่อมโยงข้อมูลภายในตัวแปรและระหว่างตัวแปรที่กำหนดไว้